

Zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag

Verslag van een
verkennend onderzoek

Philip Marcel Karré & Tim 'S Jongers

Philip Marcel Karré & Tim 'S Jongers

Zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag

Verslag van een verkennend onderzoek

Philip Marcel Karré & Tim 'S Jongers
Zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag

Verslag van een verkennend onderzoek

2018

Grafisch ontwerp: René de Haan, Den Haag / renedehaan.net
Verzorging manuscript: Michelle Bax-Driehuijs

©Philip Marcel Karré & Tim 'S Jongers

Alle rechten voorbehouden.

Lectoraat Dynamiek van de stad
nholland
hogeschool

pag

Inhoud

4	1.	Introductie
7	2.	Begripsbepaling
7	2.1	Coöperaties algemeen
10	2.2	Zorgcoöperaties
12	3.	Proces en uitkomsten verkennend onderzoek
15	4.	Conclusies en discussie
17		Literatuur
21		Bijlage 1: Websites gemeenten, invulterm <i>Coöperatie</i>
23		Bijlage 2: Overzicht zorgcoöperaties Rotterdam – Den Haag
25		Lectoraat Dynamiek van de stad

Zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag

Verslag van een verkennend onderzoek

Philip Marcel Karré & Tim 'S Jongers ¹⁾

1. Introductie

Het Lectoraat Dynamiek van de Stad doet onderzoek naar de aanpak van grootstedelijke vraagstukken in het sociaal domein en dan met name de governance daarvan. Wij doen dat onder de noemer 'sociale innovatie', waarmee bedoeld wordt dat niet alleen de inhoud van de aanpak vernieuwend is, maar ook het proces dat daartoe leidt (Brandsen, Cattacin, Evers, & Zimmer, 2016; Karré, Dagevos, & Walraven, 2018; Mulgan 2007; Nicholls, Caulier-Grice, & Gabriel, 2015). Het gaat dan bijvoorbeeld om de vraag onder welke constellaties sociale innovatie plaats kan vinden en welke organisatievorm daar het beste bij past. Zo hebben we in het verleden uitgebreid onderzoek gedaan naar sociaal ondernemerschap (De Brabander, Emerik, & Peters, 2009; Karré & Mossel, 2017; Sterk, Specht, & Walraven, 2013). Hierbij gaat het om hybride organisaties, die sociale doelstellingen combineren met een commercieel bedrijfsproces en commerciële dienstverlenende of productieactiviteiten (Battilana & Lee, 2014; Doherty, Haugh, & Lyon, 2014; Ebrahim, Battilana, & Mair, 2014; Karré, 2018). Zodoende creëren sociaal ondernemers op het grensvlak van overheid, markt en samenleving publieke waarde door vanuit een private onderneming activiteiten te ontplooiën aan de randen van het publieke domein (Schulz, Van der Steen, & Van Twist, 2013, p. 5).

¹⁾ Dr. P.M. Karré is als associate lector verbonden aan het Lectoraat Dynamiek van de Stad (philip.karre@inholland.nl). Tim 'S Jongers MSc. was in 2017/2018 als docent-onderzoeker verbonden aan het lectoraat. Hij werkt als coördinator kenniscentrum bij PEP Den Haag.

Een andere organisatievorm die de afgelopen jaren in de politieke en maatschappelijke belangstelling is komen te staan als manier grootstedelijke vraagstukken aan te pakken, is die van de coöperatie als een vorm van zelforganisatie (Bokhorst, Edelenbos, Koppenjan, & Oude Vrielink, 2015; De Hoog, Van der Steen, Van Twist, & Oorschot, 2014). Het gaat hier om initiatieven door burgers die opgericht zijn om bepaalde voorzieningen en diensten tot stand te brengen en te beheren in een situatie waar overheid en markt er onvoldoende in slagen om aan bepaalde behoeften te voldoen (Bokhorst e.a., 2015, p. 3).

In deze notitie doen wij verslag van een verkennend onderzoek naar coöperaties in het sociale domein in Rotterdam en Den Haag. In de literatuur wordt dan gesproken over zorgcoöperaties, waarbij onder 'zorg' veelal ook 'welzijn' wordt verstaan (Bokhorst, 2015; Bouwmans & Swinkels, 2015; Kwekkeboom, 2018). Zorgcoöperaties passen bij de zoektocht naar nieuwe, efficiëntere en effectievere manieren van zorg en welzijn en bij de tijdsgeest omtrent zelforganisatie en burgerbetrokkenheid. Aanleiding voor het onderzoek was dan ook de toegenomen aandacht voor zorgcoöperaties in het maatschappelijk en politiek debat van de afgelopen jaren. Dit triggerde ons om onderzoek te doen naar wat op dit moment de stand van zaken is rond zorgcoöperaties in beide steden wat betreft hun aantal, omvang, vorm en betekenis. Het oorspronkelijke idee was om deze informatie te gebruiken voor een vervolgonderzoek bij een aantal zorgcoöperaties naar de issues die zich in deze organisaties voordoen op cultureel, juridisch, financieel en organisatorisch vlak en hoe daar mee wordt omgegaan. Ook waren we geïnteresseerd in vervolgonderzoek naar hoe zorgcoöperaties en overheden zich tot elkaar verhouden en wat de gevolgen hiervan zijn.

Op basis van de uitkomsten van het vooronderzoek, hebben we echter besloten voorlopig geen vervolgonderzoek te doen naar zorgcoöperaties. De belangrijkste uitkomst uit deze verkenning was namelijk dat er, ondanks de politieke en maatschappelijke aandacht voor coöperaties, in Rotterdam en Den Haag nauwelijks zorgcoöperaties te vinden zijn.

Dat betekent niet dat er in algemene zin geen of weinig coöperaties zijn (er zijn bijvoorbeeld wel energiecoöperaties of wijkcoöperaties, die zich richten op de gebiedseconomie), maar er zijn dus weinig coöperaties die zich voornamelijk bezighouden met zorg en welzijn. We voeren op dit moment wel een onderzoek uit naar de rol die wijkcoöperaties kunnen spelen in het versterken van de wijkeconomie en de leefbaarheid in een bepaald gebied, en hoe deze sociale ondernemingen en de lokale overheid kunnen werken aan een betere aansluiting van de systeem- en de leefwereld. Daarnaast bereiden we met de Hogeschool van Amsterdam een voorstel voor onderzoek voor naar de rol die burgercoöperaties kunnen spelen bij langdurige zorg.

In het vervolg van deze notitie gaan we eerst nader in op de specifieke kenmerken van coöperaties in het algemeen en zorgcoöperaties in het bijzonder. We beschrijven vervolgens hoe we te werk zijn gegaan en wat de uitkomsten waren van onze verkenning. We eindigen met een discussie van de conclusies die wij daar uit trekken.

2. Begripsbepaling

2.1 Coöperaties algemeen

Er zijn verschillende definities in omloop van wat een coöperatie is, maar op basis van de internationale literatuur identificeren Bokhorst, Edelenbos, Koppenjan en Oude Vrielink (2015, p. 5) een aantal gezamenlijke kenmerken. Volgens deze kenmerken is een coöperatie:

- "een onderneming, een organisatie gericht op het realiseren of beheer van een voorziening of dienst;
- een autonome organisatie, een sociale eenheid die zelfstandig kan functioneren;
- in eigendom van leden, waarbij de leden zeggenschap hebben over de koers van de organisatie;
- een organisatievorm, waarbij het belangrijkste doel niet het genereren van winst is, maar het voorzien in de (economische, sociale of culturele) behoeften van leden."

Er bestaan verschillende soorten coöperaties afhankelijk van wie de doelgroep is (Rabobank, 2016). Zo zijn er bedrijfscoöperaties, die voor bedrijven de inkoop, verkoop of levering van diensten verzorgen (denk aan zuivelcoöperaties); consumentencoöperaties, die voor consumenten gezamenlijk producten en/of diensten inkopen (bijvoorbeeld duurzame geproduceerde energie); en werknemerscoöperaties, waarbij de leden tegelijk werknemer zijn van de coöperatie (zoals de medewerkers van de Britse warenhuisketen John Lewis). In de literatuur wordt daarnaast ook gesproken van de burgercoöperatie, waarin burgers zich organiseren door een zakelijke relatie met elkaar aan te gaan, waarbij de leden zeggenschap hebben over de koers van de onderneming en delen in de winst (Bokhorst e.a., 2015).

De opkomst van dit soort burgercoöperaties past bij bredere ontwikkelingen en discussies over bijvoorbeeld actief burgerschap (Tonkens, 2009), bewonersinitiatieven (Tonkens, Verhoeven, & Heerings, 2012), burgerinitiatieven (Blom, Bosdriesz, Van der Heijden, Van Zuylen, & Schamp, 2010; Igalla & Van Meerkerk, 2015), de doe-democratie (Van de Wijdeven, 2013; Van de Wijdeven, Hendriks, Oude Vrielink-van Heffen, & Ledegang, 2010), de doe-het-zelf democratie (Van Twist, Van der Steen, & Karré, 2009), burgerkracht (De Boer & Van der Lans, 2013, 2014), maatschappelijk initiatief (Van Houwelingen, Boele, & Dekker, 2014), samenredzaamheid (Hendriks & Van de Wijdeven, 2014), het nieuwe stadmaken (Franke, Niemans, & Soeterbroek, 2015) en zelforganisatie (Huygen, Van Marissing, Boutellier, & Nederland, 2012; Uitermark, 2012). Het oprichten van een coöperatie kan een manier zijn een burgerinitiatief te professionaliseren en te werken aan schaalvergroting.

Coöperaties zijn bepaald geen nieuw fenomeen. Nederland heeft een rijke geschiedenis van zelforganisatie (Brandsen & Karré, 2010; Karré, 2018; De Swaan & Hendriks, 2004). De Moor (2013) spreekt zelfs van een drietal golven van coöperatieve zelforganisaties in Nederland. Eerste golf coöperaties (1000-1800) waren begijnhoven, gilden, marktgenootschappen en waterschappen. Tweede golf coöperaties (1880-1950) waren bijvoorbeeld onderlinge waarborgfondsen, vakverenigingen en verenigingen met culturele en sportieve doelstellingen. Na een periode van verstatelijking en privatisering naar de markt, is volgens De Moor sinds ongeveer 2005 sprake van een derde golf van coöperaties, waarbij burgers het heft in eigen handen nemen om voorzieningen die hen aan het hart liggen te behouden of op te starten.

Ondanks deze lange geschiedenis is de term coöperatie wel ambigu en is er (net als bijvoorbeeld in de discussie omtrent sociaal ondernemerschap; zie Teasdale (2012)) sprake van begripsverwarring. De Hoog et al. (2014, p. 7) maken een onderscheid in coöperaties in culturele en in juridische zin:

“Zelforganisaties van samenwerkende, ondernemende burgers die gezamenlijk zeggenschap uitoefenen over hun organisatie, hebben culturele kenmerken van een coöperatie. Een deel van deze burgerinitiatieven kiest er op enig moment voor om de organisatie ook juridisch te formaliseren tot coöperatieve vereniging. Anders dan een stichting heeft een coöperatieve vereniging leden. En anders dan een stichting en een gewone vereniging heeft een coöperatieve vereniging tot doel om in de stoffelijke behoeften van leden te voorzien en kan er eventueel winst worden uitgekeerd aan leden.” (Bokhorst e.a., 2015, p. 7)

Verwarrend is, dat in de praktijk niet elke coöperatieve vereniging ook een coöperatie is in culturele zin. Veel gebruikte voorbeelden om dit punt te illustreren zijn bedrijven als IKEA en McDonald's, die vooral voor de rechtsvorm van de coöperatieve vereniging gekozen hebben vanuit fiscale en financiële overwegingen. Er zijn dus coöperaties in juridische zin, coöperaties in culturele zin en coöperaties die in juridische én culturele zin coöperaties zijn.

2.2 Zorgcoöperaties

Coöperaties in het sociaal domein worden in de literatuur als zorgcoöperaties aangeduid, waarmee organisaties worden bedoeld die zich bezighouden met een breed scala van activiteiten in zorg en welzijn. Het gaat dan om “lokale netwerken van burgers die op vrijwillige en professionele basis zorg en ondersteuning leveren aan elkaar. Zorgcoöperaties zijn een voorbeeld van zelfsturing; de leden van de coöperatie zijn tevens medeorganisatoren en hulpverleners. Zij voeren alle nodige taken zelf uit.” (Schoorl & Winsemius, 2015, p. 1)

Naast burgers richten ook sociaal ondernemers, samenwerkende zorginstellingen en zorgprofessionals, ‘zorgcoöperaties’ op. Achter dat label gaan in de praktijk dus verschillende rechtsvormen, samenwerkingsverbanden en typen initiatiefnemers schuil (Bokhorst, 2015, p. 29). Ook het spectrum van activiteiten dat zorgcoöperaties ontplooiën, is breed: van sociale activiteiten en informele zorg tot aan woonvoorzieningen met langdurige zorg.

Zorgcoöperaties zijn niet alleen een ontwikkeling ‘van onderop’, maar worden ook actief ‘van bovenaf’ gepropageerd (Bokhorst e.a., 2015, p. 4). De opkomst van deze coöperaties past binnen het narratief van de participatiemaatschappij, waarin overheden zich terugtrekken uit de publieke dienstverlening en burgers oproepen meer het heft in eigen handen te nemen (Bokhorst, 2015; Kwekkeboom, 2018; Schoorl & Winsemius, 2015). Hierdoor ontstaan er allerlei mengvormen, zoals naast coöperaties ook sociale ondernemingen: noch de overheid, noch de markt, noch bestaande maatschappelijke instituties bieden de diensten waar behoefte aan is. Actieve burgers springen in het gat dat ontstaat en verbinden de invalshoeken en kenmerken van al die drie sectoren.

Zo een hybride strategie levert een aantal kansen op: zorgcoöperaties kunnen inspelen op behoeftes aan kleinschalige zorg, nabuurschap en zeggenschap.

Maar zorgcoöperaties hebben ook te maken met een aantal belemmeringen op cultureel, juridisch, financieel en organisatorisch vlak. Bokhorst (2015, pp. 32-35) werkt deze belemmeringen nader uit: zo moeten mensen weer leren voor elkaar te zorgen, kunnen kwaliteitsnormen en aansprakelijkheidsregels als beknellend worden ervaren, is financiering voor kleinschalige initiatieven altijd een issue, zoals ook altijd de professionaliteit bij vrijwilligersorganisaties ('S Jongers & Meijs, 2018). Ook is er bij coöperaties sprake van het klassieke dilemma tussen effectiviteit en zeggenschap, wat vaak wordt opgelost door onderdelen die men niet onder directe ledeninvloed wil stellen of waar men toezicht op wil, onder te brengen in een stichtingsvorm als hulpconstructie.

3. Proces en uitkomsten verkennend onderzoek

In de inleiding is al beschreven dat zorgcoöperaties de afgelopen jaren in de politieke en maatschappelijke belangstelling stonden en dat dat de aanleiding was voor ons verkennend onderzoek naar zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag. Om het fenomeen in te kaderen en te begrijpen welke issues er spelen, hebben we eerst een literatuurverkenning gedaan via Google Scholar. Veel wetenschappelijk onderzoek naar zorgcoöperaties lijkt nog niet te zijn verricht. De wetenschappelijke literatuur over dit onderwerp bestaat voornamelijk nog uit eerste verkenningen en inventarisaties (Bokhorst, 2015; Bouwmans & Swinkels, 2015; Kwekkeboom, 2018; Schoorl & Winsemius, 2015; Van Beest, 2014; Vilans, 2017). Het concept 'zorgcoöperatie' wordt met name gebruikt in publicaties uit het advies- en beleidscircuit, waarbij vaak dezelfde voorbeelden worden genoemd (Zorgcoöperatie Hoogeloon en Austerlitz Zorgt, twee coöperaties die actief zijn in dorpen in Brabant respectievelijk Utrecht). Ook het aantal van dat soort publicaties is relatief gering. Verder lijken ook de twee gemeentes uit ons onderzoek zelf nog maar weinig bezig met het onderwerp coöperaties. Op de website van de gemeente Rotterdam hebben wij met de zoekterm 'coöperatie' maar drie documenten gevonden waar daar aan wordt gerefereerd en op de website van de gemeente Den Haag maar twee.²⁾ De indruk dat zorgcoöperaties zowel in Rotterdam als ook in Den Haag (nog) niet heel hoog op de ambtelijke en politieke agenda staan, werd bekrachtigd door twee gesprekken die we voerden bij de gemeentes.³⁾

Met het nieuwe college zou hier in Rotterdam wel verandering in kunnen komen. Zo worden zorgcoöperaties expliciet genoemd in het coalitieakkoord. Ook wordt aangekondigd dat er in de wijk Bospolder-Tussendijken geëxperimenteerd gaat worden met het beleggen van alle integrale zorgtaken bij een coöperatie.

²⁾ Zie het overzicht van gevonden beleidsdocumenten in bijlage 1.

³⁾ Met Klaas Folkerts en Alfons ten Velde (gemeente Rotterdam) en Gardien de Jongh (gemeente Den Haag).

Vervolgens hebben wij gekeken naar twee recente landelijke inventarisaties van zorgcoöperaties. Van Beest (2014) heeft voor zijn masterscriptie aan de Universiteit Utrecht (mede in opdracht van Aedes-Actiz) ruim 100 zorgcoöperaties geïdentificeerd. Kenniscentrum Vilans (2017) heeft op basis van een eerder scriptieonderzoek uit 2014 dat in 2017 geactualiseerd is ruim 320 initiatieven in kaart gebracht, maar heeft ruimer gezocht (ook burgerinitiatieven die niet noodzakelijkerwijs coöperaties zijn, zijn meegenomen, alsook initiatieven die nog in de oprichtings- of verkennende fase zitten). In beide overzichten valt op, dat verreweg de meeste zorgcoöperaties in Brabant bestaan. In beide inventarisaties maken Brabantse zorgcoöperaties bijna de helft uit van de gevonden voorbeelden.

Dat zorgcoöperaties vooral in Brabant bestaan, wordt meestal verklaard door de positieve ervaringen die daar bestaan met coöperaties in de landbouw. Ook dreigt hier, door terugtrekkende bewegingen vanuit de overheid, een gat te ontstaan in de dienstverlening, waardoor ouderen bijvoorbeeld niet meer in hun eigen dorp diensten rondom zorg en welzijn kunnen ontvangen, maar zouden moeten reizen naar de dichtstbijzijnde stad. Zorgcoöperaties ontstaan dan uit maatschappelijke noodzaak en drijven met name op de onderlinge solidariteit die te vinden is in dorpsgemeenschappen. Maar zij zijn dus niet los te zien van de problematiek van leefbaarheid in dorpen en krimpgemeenschappen (wat vraagtekens doet oproepen wat de overdraagbaarheid van het fenomeen zorgcoöperatie naar een grootstedelijke context betreft, zie hierover de discussieparagraaf).

In Zuid-Holland zijn nauwelijks zorgcoöperaties te vinden: Van Beest heeft er in zijn overzicht maar vier in de hele provincie gevonden waar burgers zelf aan de slag gaan, maar die zijn werkzaam buiten Rotterdam en Den Haag. Vilans heeft met een ruimere zoekopdracht elf zorgcoöperaties gevonden in heel Zuid-Holland, waarvan twee in Den Haag en vier in Rotterdam, maar dat zijn dus niet per se allemaal zorgcoöperaties.

Op basis van de overzichten van Vilans en onze eigen zoektocht op internet, hebben we (nadat we de organisaties uit de lijst van Vilans die inmiddels niet meer bestaan buiten beschouwing hebben gelaten) voor Rotterdam drie zorgcoöperaties gevonden en voor Den Haag zes.⁴⁾

Naar deze organisaties kijkende, stelden wij ons wel de vraag of er bij al deze organisaties inderdaad sprake is van coöperaties in het algemeen en zorgcoöperaties in het bijzonder. Zoals in de vorige paragraaf al beschreven, wordt er in de literatuur vaak een onderscheid gemaakt tussen coöperaties in juridische en coöperaties in culturele zin. Coöperaties in juridische zin hebben ook daadwerkelijk deze rechtsvorm. Daarnaast is er ook een grote groep organisaties, die wel naar de geest maar niet naar de wet coöperaties zijn (en dus bijvoorbeeld stichtingen of verenigingen). Uit onze verkenning blijkt dat er ook een derde categorie organisaties lijkt te bestaan, die zich 'coöperaties' noemt of in ieder geval door anderen soms zo wordt gezien, maar dat (in elk geval in onze ogen) noch in juridische noch in culturele zin ook daadwerkelijk is. In elk geval voldoen zij niet aan de definitie van een coöperatie als 'voor en door de leden' en niet aan de definitie van een zorgcoöperatie zoals verwoord door Schoorl en Winsemius (2015). Waarom deze organisaties de term coöperatie dan zelf gebruiken of door anderen als zodanig worden geclassificeerd, werd uit ons onderzoek niet helemaal duidelijk. Wij hebben in het algemeen wel het vermoeden dat organisaties vaak van 'coöperatie' spreken als zij daarmee samenwerking aan willen duiden (zoals bedoeld met de Engelse term 'cooperation'). Dat is bijvoorbeeld het geval bij veel zorgmakelaars. Ook is het mogelijk dat organisaties de term 'coöperatie' gebruiken omdat die positieve connotaties oproept. Dit leek, zo bleek uit ons onderzoek naar sociale ondernemingen, ook het geval met het begrip sociaal ondernemerschap, waaromtrent ook sprake is van begripsverwarring en begripsinflatie.

⁴⁾ Zie het overzicht in bijlage 2.

4. Conclusies en discussie

Hoewel er veel aandacht is voor zorgcoöperaties en zij door bestuurders en politici veelvuldig worden geprezen als bron van innovatie, inspiratie en navolging en er volgens sommige onderzoekers een forse groei te constateren valt in het aantal zorgcoöperaties (Bokhorst, 2015), is er nog maar weinig systematisch en empirisch onderzoek beschikbaar. Ook gaat veel van de aandacht uit naar een aantal best practices, met name in dorpen (de reeds genoemde coöperaties Austerlitz Zorgt en Zorgcoöperatie Hoogeloon). Dat levert een ietwat vertekend beeld op (in landelijke omgevingen is de coöperatie veelal, met name door ervaringen in de agrarische sector, een diepgeworteld model).

Het aantal zorgcoöperaties in Rotterdam en Den Haag is veel geringer, zo blijkt in elk geval uit de twee gebruikte overzichten. Ook is het maar de vraag of het hierbij wel allemaal om (zorg-) coöperaties gaat. Op basis van de beschikbare informatie is dat lastig te zeggen. Net als bij de discussie omtrent sociaal ondernemerschap, lijkt ook bij zorgcoöperaties sprake te zijn van begripsverwarring en begripsinflatie. Het geringe aantal zorgcoöperaties en de onduidelijkheid over de vraag of de gevonden organisaties wel daadwerkelijk coöperaties zijn en dus geschikte voorbeelden om te kunnen beschrijven hoe coöperaties bijdragen aan de aanpak van grootste-lijke vraagstukken in zorg en welzijn, heeft ons doen beslissen het onderzoek op dit moment niet voort te zetten, maar op zoek te gaan naar een ander type coöperatie waarvan er meer bestaan en die al wat beter gedefinieerd zijn omdat ze al wat langer bestaan. Dit heeft tot het reeds genoemde onderzoek geleid naar de aansluiting van systeem- en leefwereld bij wijkcoöperaties.

Zijn Rotterdam en Den Haag dan uitzonderlijk omdat hier geen (of geen echte) zorgcoöperaties te vinden zijn? In Amsterdam lijkt dat bijvoorbeeld anders.

Zo bevat het overzicht van Vilans een aantal voorbeelden uit Amsterdam, waar in verschillende wijken en buurten zogenoemde Stadsdorpen⁵⁾ zijn opgericht. Die bieden soms wel zorg aan, maar op een andere manier dan in de eerder genoemde definitie van een zorgcoöperatie. Het gaat hier meer om gezelschapsverenigingen, die (vanuit een vrij romantisch beeld van het dorpse leven) de vermeende sociale cohesie en samenhang van een klein dorp (beschreven met het begrip 'nabuurchap') trachten te recreëren in de grote stad. Als we nader naar deze stadsdorpen kijken, valt ook op dat het in veel gevallen vooral gaat om klassieke inkoopcoöperaties. In tegenstelling tot de eerder genoemde definitie van een zorgcoöperatie, zorgen de leden van dit soort coöperaties niet voor elkaar (of alleen in heel ruime zin, zoals elke gezelschapsvereniging) maar kopen ze samen zorg in bij een commerciële aanbieder, wat hun marktmacht doet toenemen waardoor ze gunstige condities kunnen onderhandelen. Dit is ook de reden waarom veel zorgaanbieders zelf zich verenigen in coöperaties, alsook het geval bij enkele van de aan zorgcoöperaties verwante wijkcoöperaties, waarin zzp'ers zich verenigen om zodoende gunstig elektriciteit, internet en andere diensten in te kunnen kopen. Er is in deze gevallen dus niet echt sprake van maatschappelijke zelfsturing of vernieuwing, de inkoopvereniging is immers de meest traditionele verschijningsvorm van coöperaties.

Op basis van ons onderzoek is er dus nog weinig sprake van een belangrijke rol van zelforganisatie via coöperaties in zorg en welzijn, maar dat betekent niet dat zij deze in de toekomst niet kunnen spelen. Dat betekent wel dat er meer duidelijkheid moet komen over hoe deze organisaties zelf de term 'coöperatie' definiëren en welke ruimte ze willen geven aan daadwerkelijke zelfsturing en zorg voor en door de leden.

5) <http://www.stadsdorpenamsterdam.nl/>.

Literatuur

- Battilana, J., & Lee, M. (2014). Advancing Research on Hybrid Organizing – Insights from the Study of Social Enterprises. *The Academy of Management Annals*, 8(1), 397–441.
<https://doi.org/10.1080/19416520.2014.893615>
- Blom, R., Bosdriesz, G., Van der Heijden, J., Van Zuylen, J., & Schamp, K. (2010). *Help een burgerinitiatief! De faciliterende ambtenaar: werkboek met informatie, suggesties en tips voor gemeente-ambtenaren die te maken hebben met initiatieven van burgers*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Bokhorst, M. (2015). De koers van zorgcoöperaties: Samenwerken zonder te verworden tot paraparaad of werkpaard van de participatiesamenleving. *Bestuurskunde*, 24(2).
<https://doi.org/10.5553/Bk/092733872015024002003>
- Bokhorst, M., Edelenbos, J., Koppenjan, J., & Oude Vrielink, M. (2015). Burgercoöperaties. Speler of speelbal in de nieuwe verhoudingen tussen overheid, markt en samenleving. *Bestuurskunde*, 24(2), 3–16.
- Bouwmans, J., & Swinkels, W. (2015). *“Gedeeld Eigenbelang” – Een verkennend onderzoek naar werkzame en belemmerende factoren van zorgcoöperaties*. Tilburg: Tranzo.
- Brandsen, T., Cattacin, S., Evers, A., & Zimmer, A. (2016). *Social innovations in the urban context*. Heidelberg: Springer Verlag GmbH u. Co.
- Brandsen, T., & Karré, P. M. (2010). Hybride organisaties: een overzicht van het onderzoek in de Nederlandse bestuurskunde. *Bestuurswetenschappen*, 64(2), 71–85.
- De Boer, N., & Van der Lans, J. (2013, februari 10). De verzorgingsstaat voorbij. *De Groene Amsterdammer*. Geraadpleegd van:
<https://www.groene.nl/artikel/de-verzorgingsstaat-voorbij>
- De Boer, N., & Van der Lans, J. (2014). *DEcentraal: de stad als sociaal laboratorium*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- De Brabander, R., Emmerik, R., & Peters, D. (2009). *Een waardevolle spagaat: een verkenning van sociaal ondernemerschap*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

- De Hoog, J., Van der Steen, M., Van Twist, M., & Oorschot, K. (2014). *De herontdekking van de coöperatie. Voorbij publiek en privaat*. Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- De Moor, T. (2013). *Homo cooperans. Institutions for collective action and the compassionate society*. Utrecht University, Faculty of Humanities. <http://hdl.handle.net/1874/349371>
- De Swaan, A., & Hendriks, H. (2004). *Zorg en de staat: welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bakker.
- Doherty, B., Haugh, H., & Lyon, F. (2014). Social enterprises as hybrid organizations: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 16(4), 417-436.
- Ebrahim, A., Battilana, J., & Mair, J. (2014). The governance of social enterprises: Mission drift and accountability challenges in hybrid organizations. *Research in Organizational Behavior*, 34, 81-100.
- Franke, S., Niemans, J., & Soeterbroek, F. (Red.). (2015). *Het nieuwe stadmaken. Van gedreven pionieren naar gelijk speelveld*. Haarlem: trancity*valiz.
- Hendriks, F., & Van de Wijdeven, T. (2014). *Loshouden en meemaken: Over samenredzaamheid en overheidsparticipatie*. Den Haag, Platform 31.
- Huygen, A., Van Marissing, E., Boutellier, H., & Nederland, T. (2012). *Conditioes voor zelforganisatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Igalla, M., & Van Meerkerk, I. (2015). De duurzaamheid van burgerinitiatieven. Een empirische verkenning. *Bestuurswetenschappen*, 69(3), 25-53.
- Karré, P. M. (2018). Navigating between Opportunities and Risks: The Effects of Hybridity for Social Enterprises Engaged in Social Innovation. *The Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 7(1), 37-60
<https://doi.org/10.5947/jeod.2018.003>
- Karré, P. M. (2018). Sociale innovatie bestuurskundig bekeken: over coördinatiemechanismen, wicked problems en hybriditeit. In P. M. Karré, H. Dagevos, & G. Walraven (Red.), *Sociale innovatie in de praktijk. Zoeken naar nieuwe antwoorden op maatschappelijke vraagstukken* (pp. 27-42). Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.

- Karré, P. M., Dagevos, H., & Walraven, G. (2018). *Sociale innovatie in de praktijk: zoeken naar nieuwe antwoorden op maatschappelijke vraagstukken*. Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Karré, P. M., & Mossel, V. (2017). *Sociaal én ondernemend. Een essay over de kansen en risico's van hybriditeit voor sociale ondernemingen*. Rotterdam: Hogeschool Inholland.
- Kwekkeboom, R. (2018). Coöperatieve ondernemingen in zorg- en dienstverlening: voorbeelden van sociale innovatie?
In P. M. Karré, H. Dagevos, & G. Walraven (Red.), *Sociale innovatie in de praktijk. Zoeken naar nieuwe antwoorden op maatschappelijke vraagstukken* (pp. 59–74). Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Mulgan, G. (2007). *Social Innovation. What it is, why it matters and how it can be accelerated*. London: The Young Foundation.
- Nicholls, A., Caulier-Grice, J., & Gabriel, M. (2015). *New frontiers in social innovation research*.
- Rabobank (2016). Dit moet je weten over de coöperatie.
London: Palgrave Macmillan. Geraadpleegd 29 mei 2018, van: <https://www.ikgastarten.nl/bedrijf-starten/rechtsvorm/5-vragen-en-antwoorden-over-de-co%C3%B6peratie>
- 'S Jongers, T., & Meijs, L. (2018). *Behapbaar besturen: tips & tricks*. Den Haag: PEP.
- Schoorl, R., & Winsemius, A. (2015). *Zorgcoöperaties in Nederland: de eerste studies in beeld*. Utrecht: Movisie.
- Schulz, J. M., Van der Steen, M., & Van Twist, M. (2013). *De koopman als dominee: sociaal ondernemerschap in het publieke domein*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Sterk, E., Specht, M., & Walraven, G. (2013). *Sociaal ondernemerschap in de participatiesamenleving: van de brave naar de eigenwijze burger*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Teasdale, S. (2012). What's in a Name? Making Sense of Social Enterprise Discourses. *Public Policy and Administration*, 27(2), 99–119.
- Tonkens, E. (2009). *Tussen onderschatten en overvragen: actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk*. Amsterdam: SUN Trancity.

- Tonkens, E., Verhoeven, I., & Heerings, M. (2012). *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Uitermark, J. (2012). De zelforganiserende stad. In *Essays toekomst van de stad* (pp. 5-9). Den Haag: Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli).
- Van Beest, R. (2014). *Inventarisatie zorgcoöperaties 2014. Burgerinitiatieven in wonen-zorg-welzijn in Nederland & omstreken*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Van de Wijdeven, T. (2013). *Doe-democratie: Over actief burgerschap in stadswijken*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Van de Wijdeven, T., Hendriks, F., Oude Vrielink-van Heffen, M., & Ledegang, N. (2010). *Burgerschap in de doe-democratie*. Den Haag: Nicis Institute.
- Van Houwelingen, P., Boele, A., & Dekker, P. (2014). *Burgermacht op eigen kracht?* Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Twist, M., Van der Steen, M., & Karré, P. M. (2009). Als burgers het heft in eigen handen nemen: van representatieve naar doe-het-zelf democratie. *Res Publica*, (4), 521-535.
- Vilans. (2017). *320 burgerinitiatieven in de zorg in kaart gebracht*. Geraadpleegd 29 mei 2018, van: <https://www.vilans.nl/artikelen/320-burgerinitiatieven-in-de-zorg-in-kaart-gebracht>

Bijlage 1: Websites gemeenten, invulterm *Coöperatie*

Op de websites van de gemeenten is de term coöperaties ingevuld. Onder een vermelding naar verwijzingen van coöperaties per betreffende rapport. Voor Rotterdam drie hits, voor Den Haag twee.

Rotterdam

Kaart van de stad: Verkenningen ontwikkelkansen lange termijn (2016)

In dit rapport worden coöperaties gelinkt aan de next economy, waarbij er gesteld wordt dat er tussen het publieke en private alternatieve vormen van investeren, delen en samenwerken, zoals coöperaties en collectieven ontstaan.

Nieuw Rotterdams Welzijn: 2016-2019

In dit rapport wordt gesteld dat er door welzijn gestreefd moet worden naar een coöperatief samenwerkingsverband. Er wordt hier niet expliciet verwezen naar coöperaties als organisatievorm, de term wordt eerder gebruikt in de zin van een samenwerkingsverband. Coöperaties worden wel expliciet genoemd in het onderdeel Right To Challenge. Hierbij wordt gesteld dat coöperaties en sociaal ondernemers gelegenheid krijgen om publieke diensten te verlenen door mee te dingen bij opdrachten, zodat zij (mede)uitvoerder worden van de diensten waarvan zijzelf gebruik maken. Dit ten behoeve van de hervormingen van publieke diensten.

Voor mekaar: Actieprogramma gericht op de bestrijding van eenzaamheid (2014)

In dit actieprogramma worden coöperaties benoemd bij Right To Challenge, waarbij gesteld wordt dat ze de gelegenheid krijgen om publieke diensten te verlenen door het meedingen bij opdrachten. Het gaat daarbij expliciet om vervanging van taken die nu door professionele organisaties worden uitgevoerd.

Den Haag

Ondernemend uit de bijstand: Doe het samen (2016)

In Den Haag is eind 2016 gestart met de pilot Ondernemend uit de bijstand. Er zijn op dit moment vijf coöperaties verbonden aan de pilot:

- AfriPan bestaat uit een groep Afrikaanse vrouwen die samen catering opdrachten verzorgen in de Haagse regio.
- Soco Soco ondersteunt Hagenaars in de aanloop, oprichting en uitvoering van een zelfstandige onderneming vanuit een bijstandssituatie.
- Onzichtbaar Den Haag helpt (toekomstig) professionals die werken met en voor 'de kwetsbare burger'. Dit doen ze door het inzetten van ambassadeurs met kennis, kunde en ervaring.
- Vrouwencentrum Eva biedt vrouwen met een afstand tot de arbeidsmarkt de kans om in deeltijd te gaan ondernemen. Zo kunnen zij inkomsten genereren en uiteindelijk (gedeeltelijk) uit de uitkering komen.
- Bij Gilde Plus staat werken en leren centraal. Hier kunnen werkzoekenden, ondernemers en zzp'ers elkaar op een deskundige manier ondersteunen.

Voorbeelden initiatieven Samen zorg regelen

Hier wordt door de gemeente geënthousiasmeerd voor het zelf regelen van de zorg in bijvoorbeeld coöperaties. Een van de initiatieven is landelijk, Wijzelf. Onlangs is de eerste Haagse Wijzelf coöperatie gestart. Ook wordt daar verwezen naar drie sites van experts:

www.cooperatieexpert.nl

<http://coopnet.nl/>

<http://www.gewoondoen.club/>

Bijlage 2: Overzicht zorgcoöperaties Rotterdam – Den Haag

Rotterdam

1. Bewonersorganisatie 110-morgen: de bewonersorganisatie van de wijk 110-morgen in Hillegersberg.
2. Thuis in West: een levendig buurthuis in Rotterdam-Middelland. Aan de Claes de Vrieselaan 69b bieden zij een ontmoetingsplek voor jong en oud. Een veilige speelomgeving voor kinderen, een plek waar je geholpen wordt bij je huiswerk, een huiskamer waar je buurtgenoten treft. Iedereen mag Thuiskomen. Gaandeweg gaat hier een gemeenschap ontstaan van mensen uit Middelland, die samen meer uit het leven willen halen en samen meer voor de wijk willen betekenen.
3. Zorgvrijstaat Rotterdam West: In Rotterdam West werkt Zorgvrijstaat samen met bewoners en professionals aan een zorgzame wijk. Zij zijn ervan overtuigd dat de sleutel tot vernieuwing op het gebied van zorg en welzijn in handen ligt bij bewoners zelf. Wij ontwikkelen sterke netwerken en collectieve voorzieningen zodat mensen zich beter kunnen organiseren. Deze aanpak verandert de manier waarop we samenleven, beïnvloedt het gevoel van welbevinden, de leefomgeving en schept meer gelijke kansen voor iedereen.

Den Haag

1. Zorg- en Logeerhuis Laak: Veel mensen die uit het ziekenhuis komen kunnen niet meteen naar huis, omdat er bijvoorbeeld geen mantelzorg aanwezig is of omdat de partner de zorg niet op zich kan nemen. Zorg- en Logeerhuis Laak biedt hen een plek waar zij in de tussentijd kunnen verblijven.
2. Segbroek Zorgt: Alle kwetsbare bewoners in Segbroek kunnen aankloppen bij een vertrouwenspersoon. Die luistert en helpt de weg naar de juiste hulp of ondersteuning te vinden. Om dit mogelijk te maken, is zorgcoöperatie Segbroek Zorgt opgericht, op initiatief van verschillende bestaande wijkorganisaties.

3. Stichting Zorgcoöp Haagse Hout: Wie in Haagse Hout zorg of ondersteuning nodig heeft, krijgt vaak te maken met verschillende zorgaanbieders en zorgverleners. Dat kan beter, dacht Stef Desserjer, initiatiefnemer van stichting Zorgcoöp Haagse Hout. Met deze stichting wil hij de zorgbehoefte en het aanbod van zorgverleners in de wijk beter op elkaar aan te laten sluiten.
4. Zorgcoöperatie Noordelijk Scheveningen: Verschillende organisaties, zoals Welzijn Scheveningen, roc Mondriaan en bewonersvereniging Noordelijk Scheveningen houden zich in Scheveningen bezig met het welzijn van ouderen in de wijk. In Zorgcoöperatie Scheveningen, op dit moment in oprichting, werken deze samen.
5. Zorgcoöperatie Aïshel: Met haar organisatie Anna's Gedoe bereikt Aïcha El Kadiri de vrouwen in Escamp. Shanella Bridgwater doet hetzelfde met haar Amazing Woman's Centre. Ellen Kleijn bereikt met ElCuraZorgt de ouderen. Samen vormen zij Zorgcoöperatie Aïshel. "Alledrie helpen wij mensen met een kleine beurs", vertelt Ellen. "Met Zorgcoöperatie Aïshel kunnen we elkaar en de wijk versterken. We gebruiken elkaars netwerk, vrijwilligers, cliënten en achterban."
6. De Laakse Lente: een belangenvereniging voor ouderen.

Lectoraat Dynamiek van de Stad

Het lectoraat Dynamiek van de Stad doet praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek naar de aanpak van maatschappelijke vraagstukken op lokaal niveau. Ons onderzoek vindt met name plaats in het sociaal domein en heeft als doel mee te werken aan een veerkrachtige samenleving die goed is voorbereid op sociale risico's, die sociale kernwaarden bevordert als participatie, sociale cohesie en die uitsluiting en ongelijkheid bestrijdt en voorkomt.

In ons onderzoek kijken wij naar de verschillende rollen die burgers, beleidsmakers en andere professionals kunnen spelen in dit proces, wat hun onderlinge verhoudingen zijn, en welke vormen van kapitaal (sociaal, economisch, politiek) gecreëerd worden. Wij beschrijven hoe maatschappelijke vraagstukken worden aangepakt in het dynamisch krachtenveld van de stad, verklaren waarom dat gebeurt als het gebeurt, doen aanbevelingen voor keuzes die genomen kunnen worden en beoordelen de gekozen strategieën op normatieve en ethische grondslagen.

Het lectoraat maakt deel uit van de onderzoeksgroep Welzijn & Empowerment van het kenniscentrum De Gezonde Samenleving en werkt samen met veel opleidingen van Inholland (Rotterdam). Het lectoraat Dynamiek van de Stad richt zich voornamelijk op de regio Rotterdam, maar op aanvraag uit het werkveld ook geografisch breder.

Voor actuele informatie en onze publicaties, zie:

www.inholland.nl/dynamiekvandestad

